

De jacht op het 'Gooise goud'. Driedubbel verdienen aan zand en andere verhalen. Informatiezuilen vertellen de geschiedenis van de zanderijen

De zandwal van de Groeve Oostermeent herinnert aan de zandwinning in het Gooi en is nu nestelplek voor honderden oeverwaluwen. © Foto Margot Braken Fotografie

Mirjam van Twisk

Vandaag om 07:00

BLARICUM

Dit is een verhaal dat miljoenen jaren geleden begint en eindigt bij een vers onthuld informatiezuiltje bij de Groeve Oostermeent in Blaricum. Een verhaal over kracht. Kracht van de natuur en die van geld. Samen zorgden zij ervoor dat het Gooi werd tot wat het nu is in al zijn schoonheid. Het zuiltje vertelt, samen met vijf anderen, in vogelvlucht het verhaal van de zanderijen.

Met een zwierige ruk trekken Dolf van Elten (secretaris van de Vereniging Vrienden van het Gooi) en Karin Kos (rentmeester van het Goois Natuurreservaat) een GNR-vlag weg van een nieuw informatiezuiltje. Daar, bij de ingang van het natuurgebied Groeve Oostermeent in Blaricum, informeert dat zuiltje wandelaars over de oorsprong van deze zandafgraving, die het laatste decennium is uitgegroeid tot bijzonder natuurgebied. 'Het pareltje van het GNR', noemt Kos het liefkozend.

Op vijf andere plekken in het Gooi staan sinds vorige week ook dit soort zuiltjes. Allemaal bij voormalige zanderijen. Een zesde informatiebord werd al eerder geplaatst bij 't Mouwtje in Bussum. Dat gebeurde destijds onder auspiciën van de Vereniging Vrienden van Gooi (VVG). Deze club verdiept zich al jaren in het fenomeen zanderij en de impact die deze afgravingen hebben gehad op het Gooise landschap. Daarmee legden ze zo'n interessante geschiedenis bloot dat ze die wilden delen met de inwoners van het Gooi.

(Tekst gaat door onder de foto)

Dolf van Elten (Vereniging Vrienden van het Gooi) en Karin Kos (Goois Natuurreservaat) onthullen het nieuwe informatiezuiltje bij de ingang van het natuurgebied Groeve Oostermeent. © Foto Margot Brakel Fotografie

Dolf van Elten bedacht daarvoor een plan. Hij ging lezingen geven, er werd een fototentoonstelling georganiseerd en er kwam een fietsroute langs een aantal van de 32 door VVG onderzochte zanderijen. Maar de plaatsing van de informatieborden kwam maar niet van de grond. Dus klopte hij bij het GNR aan met de vraag of dat die klus van hem over wilde nemen. De natuurorganisatie zag er het belang van in en afgelopen week was het eindelijk zover: de resterende zuiltjes kregen een plekje bij vijf zanderijen op GNR-terrein. Dat zijn behalve Groeve Oostermeent en de Blaricummerheide in Blaricum, de Hollebol in Naarden, de Kuil van Koppel in Laren en Zanderij Crailo in Hilversum. Ieder van deze zanderijen heeft zijn eigen verhaal dat in vogelvlucht op de bordjes wordt verteld.

(Tekst gaat door onder de foto)

Een nieuw infozuiltje vertelt de historie van de Groeve Oostermeent. © Foto Margot Brakel Fotografie

Ver terug in de tijd

Voor het begin van dat verhaal moeten we heel ver terug in de tijd. Naar de tijd waarin rivieren als de Eridanos, de Rijn en de Maas in delen van ons land meters dikke lagen zand en grind afzetten. Die werden vervolgens in de een na laatste ijstijd (circa 150.000 jaar geleden) door ijsmassa's opgestuwd tot stuwwallen. De Utrechtse Heuvelrug is daar een van. Uitlopers van die wal geven reliëf aan het Gooi.

Zand is niet bepaald vruchtbaar. De uitgestrekte Gooise heidevelden die alleen gedijen op schrale bodem getuigen daarvan. Maar zand, grind en leem zijn wel nuttig als onder meer bouwmaterialen, zo wisten de vroege bewoners van deze streek al. Op zeer bescheiden schaal waren zij de pioniers van de zandwinning.

Zand voor Grachtengordel

Meer grootschalige winning ontwikkelde zich in de 17e eeuw, toen Amsterdam groeistuipen kreeg. Voor de aanleg van onder meer de grachtengordel werd zand gewonnen in 's-Graveland. Om dat naar de hoofdstad te vervoeren werden zogenoemde zanderijsloten als de 's-Gravelandsevaart (1634) en de Naarder- en Muidertrekvaart (1641) aangelegd.

(Tekst gaat door onder de foto)

De commerciële zandwinning begon in 's-Graveland waar het uiteindelijk leidde tot de aanleg van diverse landgoederen, zoals Gooilust © Archieffoto Martin van Lokven

Als de schepen hun lading zand hadden afgeleverd bij het Amsterdamse zanddepot (Zandhoek) namen ze afval uit de stad mee terug naar het Gooi. Dat werd gebruikt om de afgegraven lappen grond te bemesten. Het duurde vervolgens niet lang voordat de omgeving van 's-Graveland door rijke Amsterdammer werd ontdekt als een ideale plek om een buitenhuis te bouwen. Zo ontstonden, met dank aan de zandwinning die hier tot halverwege de 19e eeuw doorging, de imposante landgoederen.

Ook rond de Vesting Naarden zijn de sporen van de zandwinning tot op de dag van vandaag terug te vinden. Rond de vesting moest immers een onbelemmerd schootsveld liggen dat ook nog eens onder

water kon worden gezet. Dus werd er gegraven tot al het land in een wijde cirkel rond de vestingwallen leeg en plat was.

(Tekst gaat door onder de foto)

't Mouwtje in Bussum. © Foto Studio Kastermans/Danielle van Coevorden

Groot geld

Maar daarbij bleef het niet. De grootste graver van allemaal was J. P. van Rossum (1778-1856) die als een mol door het landschap ten oosten van de Vesting ging. Hij ontdekte hoe je echt groot geld kunt maken met zand. Daarvoor kapte hij bosgebieden en verkocht het hout. Op de achtergebleven kale vlakten won hij zand dat eveneens geld opbracht. De afgegraven gebieden bedekte hij met mest zodat er vruchtbare weidegrond ontstond die hij te gelde kon maken. Drie voor de prijs van één.

(Tekst gaat door onder de foto)

Landschappen als dit heeft het Gooi aan de zanderijen te danken. © Archiefphoto Milo Lambers

Zand werd big business in het Gooi en dat ging door tot in de twintigste eeuw. En een deel van dat zand werd ook naast de deur ingezet bij grote projecten. Denk aan de aanleg van de treinverbinding naar Amsterdam en de spoordijk door het Naardermeer waarvoor zand van zanderij Crailo werd gebruikt. Of aan de provinciale weg Amsterdam-Amersfoort (nu A1) die ligt op een zandbed afkomstig van de Blaricummerheide. En aan de bouw van de woonwijken Rembrandt-Brediuskwartier in Bussum, waarvoor de eerder afgegraven schootsvelden weer werden opgehoogd met zand van Oud Bussem.

Pas in de jaren dertig van de vorige eeuw werd de winning op land bijna overal een halt toegeroepen en verplaatste zij zich naar IJsselmeer en zandwinningsplassen als de Spiegelplas.

Gekken

Door een hedendaagse bril bezien gingen Van Rossum en al die anderen die na hem ook goud zagen in het Gooise zand als gekken tekeer in het landschap. Met hun hebberig gegraaf creëerden ze een gebutst landschap van heuvels, dalen en zanderijsloten. Kaal en niet om aan te zien, maar eenmaal weer begroeid een verrijking.

(Tekst gaat door onder de foto)

Zanderij Crailo in Hilversum. © Foto Studio Kastermans/Danielle van Coevorden

Het bleek het perfecte decor voor fraaie landgoederen en vormde de basis voor natuurgebieden die gekenmerkt worden door diversiteit. Heuvels en dalen, een afwisseling van bossen, weilanden en heidevelden, van nat en droog en van arme en vruchtbare gronden. Ideaal voor de ontwikkeling van een rijk gevarieerde flora en fauna. Het mishandelde landschap heeft zich ontplooid tot een van de belangrijkste charmes van het Gooi. Alleen al daarom verdient de geschiedenis van de zanderijen in het Gooi meer bekendheid en erkenning. Met zes informatiezuiltjes is daartoe nu de eerste stap gezet.

Groeve Oostermeent, 'pareltje' van het GNR

De Groeve Oostermeent is qua omvang waarschijnlijk het kleinste natuurgebiedje van het GNR. Een strook voormalige weidegrond van de Erfgooiers van een paar honderd meter lang en breed langs de Blaricumse Randweg Oost. Hier mocht de Kalkzandsteenfabriek Rijsbergen tot 1975 zand winnen voor de productie van stenen.

Het gebrek aan kwantiteit wordt ruimschoots gecompenseerd door kwaliteit, want op weinig andere plekken in het Gooi is zo'n grote variatie aan bijzondere flora en fauna te vinden. Het is dan ook niet voor niets dat Karin Kos en Dolf van Elten deze plek uitkozen om de serie infozuilen over zanderijen te onthullen. Want juist daar is goed te zien hoe een stuk afgegraven grond in een decennium tijd kan transformeren tot waardevolle natuur.

(Tekst gaat door onder de foto)

In het drassige gebiedje aan de voet van de zandwal vinden reptielen als de rugstreeppad en de kleine watersalamander een thuis. © Foto Margot Brakel Fotografie

Over bijna de volledige breedte van het terrein is steile, 3 meter hoge, zandwal van de afgraving nog intact. De enigen die er nu nog graven zijn de honderden oeverzwaluwen die er iedere jaar nestelen. De bedreigde vogels worden gefaciliteerd door vrijwilligers van het GNR die onder leiding van Engbert van Oort het onderhoud van de oeverzwaluwenwand verzorgen. „We boren jaarlijks de nestgaten uit en smeren ze dicht. Rond deze tijd van het jaar keren de vogels er terug uit Afrika en graven met hun pootjes nieuwe nestgangen van soms wel anderhalve meter diep uit. Als wij dat onderhoud niet plegen stort de wand uiteindelijk in”, vertelt Van Oort tijdens een korte wandeling door de groeve.

Bij een waterpartij aan de voet van wand vliegt, tot opwinding van het gezelschap dat is uitgenodigd voor de onthulling van de infozuil, een ijsvogel op. „Nee, die nestelt hier nog niet”, weet vogelkundige Dick Jonkers. Maar andere bijzondere vogelsoorten behoren inmiddels wel tot de vaste bezoekers, zoals de roodborsttapuit, graspieper, blauwe reiger en de nijlgans.

(Tekst gaat door onder de foto)

De Groeve Oostermeent wordt begraasd door schapen en runderen. © Foto Margot Brakel Fotografie

In het drassige gebiedje aan de voet van de wal, gevoed door kwelwater uit het hoger gelegen aangrenzende Warandebergen, vind je reptielen als de rugstreeppad en de kleine watersalamander. En er groeien planten als de biesvaren, de grote wolfsklauw, de klokjesgentiaan, maar ook kraai- en dop- en struikheide. Logisch dus dat het GNR dit postzegeltje natuur omschrijft als 'pareltje'.